

מהותה של התקיפה

יחסו של בית הדין לתקיפה כמעשה של צדק / טוביה רונס

- א. רקע לסוגייה: נקודת הנחה ראשונית להסבר פסיקת בית הדין
- ב. ההבנה המקובלת למשמעותה של התקיפה
- ג. מבט חדשישן על מעשה התקיפה
- ד. סיכום הדברים

א. רקע לסוגייה: נקודת הנחה ראשונית להסבר פסיקת בית הדין
 במאמר זה נבקש לדון בשאלת השפעתה של ה'תקיפה' – פעולה כוחנית שאחד מבעלי הדין עושה בקחתו את הממון המוטל בספק מידיו של בעל הדין השני, כדי להיות המוחזק היחיד בחפץ ובכך להשפיע על הכרעת בית הדין. ננסה להבין מדוע היא מתקבלת, ואף לעיתים מכריעה את הדין לטובתו של התוקף. אנו נקראים לשאלה הזאת מתוך הסוגייה בגמרא בבא מציעא (ו ע"א) – "תקפה אחד בפנינו מהו" – סוגיית 'בעי ר' זירא'.

הסוגייה נפתחת בהצפת קושיה על ידי רבי זירא. רבי זירא מתאר בפנינו מצב שבו שני אנשים מגיעים לפני בית הדין בוויכוח על בעלות של חפץ, ובמהלך הדיון אחד מבעלי הדין תוקף וחוטף את החפץ מידיו של השני, ובכך הופך את עצמו ל'מוחזק' היחיד על החפץ. הדיון בגמרא מתפתח סביב השאלה: האם הדיינים צריכים לתת מקום ומשמעות לשינוי שנוצר במצב המוחזקות בעקבות אותה פעולה כוחנית.

במסגרת הדיון של הגמרא, עולה שמשנתנה נתון בסיסי שישפיע על שאלת שינוי המוחזקות, וזו תגובתו של הנתקף לתקיפה: "בעי ר' זירא תקפה אחד בפנינו מהו היכי דמי אי דשתיק אודויי אודי ליה ואי דקא צווח מאי הוה ליה למעבד" (בבלי, בבא מציעא ו ע"א). אם הנתקף מגיב לחטיפת החפץ בשתיקה לעיני הדיינים – יש בשתיקתו משום הודאה בחזקתו של השני, כלומר הודאה בכך שהחפץ הוא אכן של

התוקף ולא שלו; אבל אם הוא צווח אזי הוא מוחה על מעשה התקיפה, ובית הדין לא יתחשבו במה שאירע, אלא יפעלו להשיב את המצב למוחזקות הקודמת המשותפת של שניהם ועל פי מצב זה ימשיכו בדיון.

הגמרא ממשיכה ומסבירה שהספק בדיון הוא במקרה שבו האדם שתק תחילה, ולאחר מכן התחיל לצווח:

לא צריכא דשתיק מעיקרא והדר צווח מאי מדאשתיק אודויי אודי ליה או דלמא כיון דקא צווח השתא איגלאי מילתא דהאי דשתיק מעיקרא סבר הא קא חזו ליה רבנן (שם).

במקרה שכזה אנו נתונים בפני שאלה, האם הדיינים צריכים להחזיר את החפץ למוחזקותו הקודמת ולהכריע את הדין על פי המצב הראשוני שהגיע בפניהם, שכן הוא צווח והביע בכך תרעומת על מעשה התקיפה, והשתיקה בהתחלה נבעה מכך שהוא חשב שאין לתקיפה כאן שום משמעות, שהרי הדיינים ראו שהתרחשה החטיפה; או דילמא, רואים אנו בשתיקה הראשונית הודאה של הנתקף שאכן הבעלות על החפץ היא של השני. לפי הבנה זו של המקרה שלפנינו, הצעקה שהגיעה אח"כ תובן כפעולה שאינה מבטאת בעלות כי אם פעולה 'צינית' של אדם שיודע שזה עלול להשפיע על הדין. כלומר, הדיינים יתחשבו בשתיקה הראשונית של המותקף, ויפסקו 'המוציא מחברו עליו הראיה' גם כאן, באופן שיפעל לזכותו של התוקף שכן כעת הוא המוחזק היחיד בחפץ.

הראשונים דנים בפרטים שונים בהגדרת השתיקה והצווחה ביחס לחטיפת החפץ, וכן בשאלה אילו עדים צריכים לראות בעיניהם את האירוע כדי להעניק חשיבות למעשה ולתת לו להשפיע על הדין: הרשב"א (בבא מציעא ו ע"א ד"ה ואי דאשתיק) קבע שהשתיקה תהיה כהודאה רק בתנאי שהמעשה כולו אירע בפני הדיינים. הרמב"ן (בבא מציעא ו ע"א ד"ה הא דבעי), לעומתו, קובע הלכה הפוכה – שתיקה של המותקף בפני בית הדין לא תיחשב לתגובה משמעותית מכיוון שהמותקף חש בבית הדין כבמרחב מוגן, ולכן לא הרגיש צורך למחות. דווקא כאשר האירוע יקרה מחוץ לכותלי בית הדין, תיחשב שתיקתו של המותקף כהודאה, שכן הרבים מצויים

מסיבם והיה עליו להביע תרעומת. קצות החושן (סימן קלח ס"ק ב) סבור אף הוא שבגמרא דנו על מקרה שבו הדבר נעשה בפני הדיינים, אבל הוא מדגיש שתהיה לכך משמעות רק אם זה מתרחש לפני השלב שבעלי הדין נשבעו על אמינות עמדותיהם, כיוון שאם נעמיד שמדובר לאחר השבועה אין כל מחשבה שתהיה משמעות לשתיקתו, שהרי הוא כבר נשבע שזה שייך לו ולא ניתן לחשוב ששתיקתו מבטאת הודאה שהחפץ אינו שלו.¹

כדי לברר את שאלת הגמרא שהוצגה לעיל, הגמרא ממשיכה בדיון מעמיק סביב העניין דרך הבאת מקרים מקבילים, בניסיון לפשוט את הספק. משם הגמרא ממשיכה לדון בדינים נוספים סביב שאלת תוקפה של התקיפה ויעילותה. המקרה המובא בגמרא עוסק במקרה שבו ה'תקיפה' נעשית באופן של הקדשת הממון הנתון במחלוקת, כלומר צד אחד 'מקדיש' את החפץ שבמחלוקת לעיני חברו.

במאמר זה לא נכנס לכל פרטי הדיון המעמיק והמקיף בגמרא סביב הכרעת הדין והמסקנות הנגזרות מכך, אלא ננסה להבין את הנחת היסוד הבסיסית שלפיה בית הדין אמור להתייחס אל מעשה התקיפה ולהעניק לו משמעות והשלכות משפטיות – בין אם ההכרעה להלכה היא שמוציאין מידו ובין אם לאו.

הכוונה היא לכך, שעצם הרעיון שבית הדין יאפשר בפניו ממש שימוש באלמות מעורר השתאות. היינו חושבים שהדין המיידית יהיה 'מוציאין מידו' מבלי לחשוב ולבחון כלל את תגובת הנתקף, אלא מיד ולאחר לעצור את התוקף ולהחזיר את הדברים למצב המוחזקות הראשוני, שכן התקיפה הייתה צריכה להיחשב למעשה פסול כחלק מהליך הדין, שהרי כל מטרת התקנה של החלוקה בשבועה היא למנוע מעשים כאלה – "אמר ר' יוחנן שבועה זו תקנת חכמים היא שלא יהא כל אחד ואחד הולך ותוקף בטליתו של חברו ואומר שלי" (בבלי, בבא מציעא ה ע"ב).

¹ סיכום הדעות ראו: בית יוסף חושן משפט קלח, ו (ב).

כיצד, אם כן, סוגייתנו מציגה את מעשה התקיפה כאילו מדובר בהליך מקובל, שבית הדין מאפשר ומתחשב בו (לעיתים בצירוף השתיקה) בהכרעת הדין והגדרת התוקף כמוחזק החדש?

ב. ההבנה המקובלת למשמעותה של התקיפה

הראשונים על הסוגייה לא התייחסו לשאלה זאת באופן ישיר, אבל מתוך הסברם לסוגייה ניתן לראות את גישתם גם כלפי פעולת התקיפה עצמה.

קיימות שתי דרכים מרכזיות שהוצעו על ידי הראשונים:

- יש מי שהבין שכל הסיבה שהתפיסה הועילה היא רק בגלל התגובה, או בעצם היעדר התגובה של הנתקף. כלומר, התקיפה עצמה היא לא העניין הנידון, ואין בה כשלעצמה כל חשיבות, אלא שמתוך חוסר התגובה של הנתקף, הצלחנו לברר יותר על הבעלות האמיתית של החפץ. אמנם, הראשונים שהלכו בדרך זו נתקלים בקושי בהבנת המשך הדיון בסוגייה, שכן בשאר המקרים המובאים בהמשך, המוקד הוא על עצם התוקף המשפטי של מעשה התקיפה כמעשה קניין, ללא כל קשר לשתיקתו של הנתקף, ולכן נראה שזוהי ליבת הדיון בסוגייה. כלומר, נידונים מקרים שבהם לא מוזכר בכלל עניין תגובת הנתקף אלא רק נושא התקיפה, בצירוף ההשוואה לשאלות סביב נושא הקדשת חפץ.
- לעומת זאת, יש מי מהראשונים שסבר שמוקד הסוגייה הוא שאלת המוחזקות בחפץ, שהשתנתה בעקבות התקיפה, שכן הדיינים אינם יודעים מה הרקע למקרה, הם רק מכירים ב'מוחזקות' על החפץ ועל כן הדין הפשוט והמקובל יהיה 'המוציא מחברו עליו הראיה' או 'יחלוקו' במקרה ומדובר במוחזקות משותפת. עכשיו שהמוחזקות השתנתה בפניהם, אין להם אלא להכריע על פיה, והמוחזק ישמור את החפץ עד שיביא האחר ראייה סותרת להחזקתו. הכרעתם היא על בסיס ההבנה שהמוחזקות כאן

בחפץ היא שרירותית, והמצב הראשוני שנגלה בפניהם יכול להשתנות, הוא לא מהווה סימן משמעותי מעבר לנקודת ההתחלה של הדיון.

יש לציין כי שתי ההבנות הללו הובילו לפסיקה ש'אין מוציאים מידו', וראה בפסיקת השו"ע והרמב"ם.²

אנו נתמקד בדרך השנייה בהבנת הסוגייה, שאותה ביטא הר"ן בספר חידושי:

לא צריכא דאישתיק ולבסוף צווח כו' נ"ל דבעי' ה"פ דוודאי פשיטא לן דהא דאשתיק ולבסוף צווח איכא למתלי' בהודאה כיון דאשתיק ואיכא למימר דלאו הודאה הוא כיון דלבסוף צווח אלא הכא קמבעי' לן כיון דוודאי טלית זו מתחילה בספק היתה עומדת שלא היינו יודעי' של מי הוא וכיון שכן אף ספק הודאה מהני להעמידה ברשות זה שתקפה או דלמא כיון דקצווח ואיכא למימר דהא דאשתיק לאו משום הודאה הוא, ואין תולין לומר שמא הודה לפי שטלית זו מתחלה לא היתה מוטלת בספק דאנן סהדי דמאי דתפוס האי דידי' הוא ומאי דתפוס האי דידי' הוא וכיון שכן אין ספק הודאה מוציא מידי וודאי ואם תרצה תפרש דכי אמרי' או דילמא כיון דקא צווח וכו' הכי קאמר שאפי' נאמר שטלית זו בספק היתה מונחת בתחלה אין מעמידין אותה בחזקת זה שתקפה משום דליכא לספוקי בהודאה כלל [דכיון דקא צווח איגלאי מילתא בודאי דההוא דאשתיק סבר הא קחזו ליה רבנן ולא משום הודאה כלל] ומ"מ כי אמרי' כיון דאשתיק אודוי' אודי ליה לומר שאפשר לתלות בהודאה וכיון שהטלית זו בספק היתה עומדת מתחלה אף בספק הודאה סגי' לי' אבל אלו היינו תופסי' אותה בתחלה כאלו היא של שניהם בוודאי הדבר ברור שאין זו מעמידתה בחזקת התופס ובסמוך תראה בהא דבעינן לקמן הקדישה בלא תקפה מה הביאני לפרש כך (חידושי הר"ן, בבא מציעא ו ע"א).

² שו"ע, חושן משפט קלח, ו: באו שניהם אדוקים, ושמטה האחד מיד חבירו בפנינו, ושתק השני, אף על פי שחזר וצוח אין מוציאים אותה מידו, שכיון ששתק בתחלה הרי זה כמודה לו. רמב"ם, טוען ונטען ט, יב: "באו שניהם אדוקין בה ושמטה האחד מיד חבירו בפנינו ושתק השני אף על פי שחזר וצוח אין מוציאים אותה מידו כיון ששתק בתחלה הרי זה כמודה לו, חזר השני ותקפה מראשון אף על פי שהראשון (לא) צוח מתחלה ועד סוף חולקין.

הר"ן מסביר שכדי שספק ההודאה שיש לנו במקרה של 'שתק ואז צווח' יוכל להיות משמעותי, חייבים לסבור כשיטת רש"י בסוגיית הפתיחה של המסכת, מתני' משנת שנים או חזין בטלית:

דוקא או חזין דשניהם מוחזקים בה ואין לזה כח בה יותר מזה שאילו היתה ביד אחד לבדו הוי אידך המוציא מחבירו ועליו להביא ראיה בעדים שהיא שלו ואינו נאמן זה ליטול בשבועה (רש"י, בבא מציעא ב ע"א).

לפי דברי רש"י כאשר שניים או חזין בטלית המוחזקות ההתחלתית היא מוחזקות בספק של כל אחד מהתופסים בטלית, וממילא מעשה התקיפה יכול לשנות את מצב המוחזקות למוחזק יחיד עצמאי, שכן כבר מראש היה מדובר במוחזקות שרירותית של שניהם יחד. לפיכך, אפילו ספק הודאה של הנתקף מספיקה לנו להכריע לצד המוחזקות החדשה שנוצרה מתוך התפיסה.

לעומת זאת, לפי שיטת התוספות (ב ע"א ד"ה ויחלוקו), שסברו ששנים או חזין בטלית זאת מוחזקות מוחלטת של שניהם בטלית, "מאי דתפיס דידה הוא", קובע הר"ן שלא ניתן להבין כיצד התפיסה תועיל שכן מראש הייתה לנו מוחזקות ברורה של שניהם ותקיפה לא תוכל לשנות את זה, במיוחד כאשר מדובר בספק הודאה של הנתקף.

הסבר זה מעצים עוד יותר את השאלה סביב פעולת התקיפה, שכן הסבר זה לא רק מציב את התקיפה כמעשה לגיטימי וחלק ממהלך הדיון שמתרחש כאן. נוסף על כך, הסבר זה מעמיד אותנו בנקודת מבט מאתגרת כלפי בית הדין, שכן נראה כאילו הדיינים משלימים עם העובדה שמדובר בספק בעניין המוחזקות בטלית, ועל כן כמו שבתחילת הדיון רצו לפסוק 'יחלוקו' לטובת שני המוחזקים, כעת כשיש מוחזק אחד יפסקו 'המוציא מחברו'. והרי, היינו מצפים מהדיינים להשתדל לנסות ולגלות את האמת בשביל לעשות צדק שהרי זה תפקיד,³ ובמקום כך מתוארת לנו זרימה עם הלכי

³ קצרה היריעה מלהוכיח את תפקידם של בתי הדין, ואין זה עיסוקו של מאמרנו. הרוצה להרחיב בעניין היחס בין אמת משפטית לאמת עובדתית מוזמן לעיין במאמרו של ראש הישיבה, הרב ת' גרנות, 'אמת עובדתית - אמת משפטית', בקובץ זה.

הרוח בבית הדין ופסיקה על פיהם. המוחזקות שבזה הרגע השתנתה אל מול עיניהם יכולה בין רגע לשנות את פסק דינם?

ג. מבט חדשיישי על מעשה התקיפה

כדי לנסות לענות על שאלות אלו, ננסה להציג נקודת מבט חדשה על מעשה התקיפה: מה בעצם הדיינים מזהים בתקיפה שהופכת אותה למשמעותית כל כך בהכרעת הדין. על ידי כך נבין שהכרעה זאת של הדיינים אינה שרירותית כלל, אלא נובעת מניסיון לדרישה וחקירת האמת.

מקום נוסף שאולי יש בו מאפיינים זהים למעשה התקיפה הוא דין 'כל דאלים גבר', שגם בו אנו רואים שפעולה כוחנית להשתלטות ומוחזקות על החפץ יוצרת בעלות עליו.

יש שתי דרכים עקרוניות להסביר פסק דין זה של 'כל דאלים גבר': יש שהסבירו שיש כאן הכרעה של הדיינים שלא להכריע.⁴ הדיינים פונים כלפי בעלי הדין ואומרים להם שעל פי הממצאים והראיות שהושמעו אין בידינו את היכולת להמשיך לברר ולקבוע מי צודק בניכם, ועל כן ב"ד מסתלק מן הדין ומורה להם צאו ופתרו את הבעיה בניכם, ותחזרו אם ישנם ממצאים חדשים.

לעומת זאת, יש שהסבירו (ובראשם הרא"ש) את הפסק הזה כהכרעה מושכלת של הדיינים שהם לא יוכלו לגלות בעצמם מי צודק, אבל אם הם יורו להם להמשיך את המאבק מחוץ לשדה המשפטי – בעולם שבחוץ – הם יסיימו את המאבק במקום קרוב יותר לאמת, ועל כן מורים להם לנהוג כך. מתוך עיון בהסברו של הרא"ש למה

⁴ רשב"ם לה ע"א ד"ה התם [הא'], וכן בפירוש ראב"ן שם; תוספת רי"ד בבא מציעא ב ע"א, ועוד.

האבקות ביניהם מחוץ לבית הדין תביא לגילוי האמת, נוכל אף אנחנו להבין מחדש את התקיפה ומהותה בסוגייתנו.

וכך כותב רבינו אשר:

ויותר ראוי לומר להם שכל מי שתגבר ידו בכח או בראיות שיזכה וסומכין על זה שמי שהדין עמו קרוב להביא ראיות. ועוד שמי שהדין עמו מוסר נפשו להעמיד את שלו בידו יותר ממה שמוסר האחר נפשו לגזול ועוד יאמר זה מה בצע שאמסור נפשי והיום או למחר יביא ראיה ויוציאנה מידי (פסקי הרא"ש בבא מציעא א, א).

הרא"ש מציע ניתוח פסיכולוגי ומסביר שכאשר הדיינים פוסקים 'כל דאלים גבר' הם אינם משתמטים מההכרעה בדין אלא מבינים שכרגע אין בידיהם מספיק ראיות כפי לפסוק, ולכן הם שולחים את בעלי הדין להתגושש בניהם ומי שהחפץ ייותר בידו – הרי הוא שלו. בית הדין משערים שהבעלים האמיתיים של החפץ הוא זה שיזכה בו בסוף, משום שהחפץ קרוב אליו הוא ימסור את נפשו בשביל להשיגו, בין אם זה במציאת ראיות נוספות שלא היו בפניהם קודם ובין אם זה בשימוש בכוח ממש. בעל הדין השני מבין שמפני שזה לא באמת שלו, גם אם הוא יצליח לגבור עליו במאבק הזה, הבעלים האמיתיים עלולים לבוא בעתיד כאשר יהיו בידיהם ראיות חדשות ולקחת ממנו את החפץ, ולכן הוא משקיע כאן פחות כוח ופחות מתמסר למאבק על החפץ.

על בסיס הסבר זה של הרא"ש, ניתן לומר שאנו רואים שהפעלת כוח קשורה למידת ההיקשרות של האדם עם החפץ, שהרי אם זה באמת שלך, תשקיע יותר ותצליח לגבור על השני גם אם הוא חזק ממך.

אולם, ראינו שיש גם המחשבה הפסיכולוגית של הצד השני, שלא יתאמץ כדי להשיג את החפץ, כיוון שהוא יודע שזה לא באמת שלו, ובכל יום עלול הבעלים האמיתיים להגיע עם נתונים חדשים ולקחת את החפץ, אדם כזה לא יטרח להיקשר אל החפץ.

משם ניתן ללמוד אף לסוגייתנו על שאלת התקיפה, הסיבה שהתקיפה מועילה ואף יכולה לשנות את המוחזקות היא בגלל שהדיינים אינם מזהים כאן את השימוש בכוח כתוקפנות וכוחניות אלא כהתמסרות אשר מעידה על מידת השייכות של החפץ לאדם והמסירות שלו כדי שהחפץ ישוב אליו.

הדיינים לא מסתכלים על בעל הדין וחושדים בו שהוא עבריין שמצליח לזכות בחפץ רק בגלל שתיקתו של השני, אלא הם מזהים כאן את התקיפה כ'אומדנא דמוכח' לשייכות שיש לאותו אדם בחפץ שבגינה הוא התנהג כך וחטף את הטלית מידיו של השני.

ההבנה שראינו ברא"ש, שאדם מוציא מעצמו כוחות ומעשים כאלה כשיש מאבק על חפץ שבאמת שייך לו, מתקיים גם אצלנו בצירוף אותה הסתכלות על הצד השני ששותק לנוכח התקיפה. כעת הדיינים יכולים להכריע בצורה ברורה שהמוחזקות השתנתה, וזה יישאר אצלו מתוך הדין המוקבל של 'המוציא מחברו עליו הראיה'.

הבנה זאת מאירה בפנינו גם את מחשבתם של הדיינים בפסיקתם – הם לא מכריעים כאן מתוך מחשבה שהמוחזקות שרירותית, ולכן ניתן לתוקף את הבעלות כפי שראינו בהבנתו של הר"ן את הסוגייה, הבנה שמבטאת את חוסר היכולת של הדיינים למצוא מי מהם הוא הבעלים האמיתיים, אלא זה נובע מתוך הכרעה אמיתית ובקשת האמת של הדיינים שמזהים את התקיפה כמשהו משמעותי, מתוך הבנה עמוקה לנפש האדם והאמונה שהוא לא יתנהג בצורה פראית וכוחנית אלא אם יש לו באמת שייכות לחפץ שמובילה אותו להתמסר כך, ולאבד לרגע את העשתונות במאבק על רכושו ועל האמת.

ד. סיכום הדברים

פתחנו בהצגת הסוגייה היסודית של התקיפה בבא מציעא, וראינו כיצד פעולת התקיפה משפיעה על הכרעת הדין בצירוף שתיקתו של בעל דין השני. התקשינו להבין, איך פעולה כוחנית כזאת מתקבלת בפני בית הדין?

הבאנו את התשובה הבסיסית של הראשונים, שאומרים שאין בכך הסכמה לפעולתו האלימה, אלא מצד השרירותיות שיש במצב המוחזקות מחליטים בית הדין להסתכל על הסיטואציה שבפניהם כמין 'משפט שלמה', והם יתנו פסק הלכה על פי תגובתו של בעל הדין לתקיפה – האם יצווח או ישתוק, ואפילו ספק הודאה תוכל להכריע את ספק המוחזקות שיש לנו.

לאחר הצגת תשובת הראשונים, התעצמה השאלה שעימה פתחנו שכן בית הדין צריך לשאוף לכוון חברה צודקת שפועלת על פי ערכי האמת והמוסר, ואיך ניתן לומר שיפסקו בכזאת שרירותיות על פי מעשה לא ראוי ואלים כתקיפה.

ניסינו להציע הסתכלות חדשה למעשה התקיפה מתוך פרשנותו של הרא"ש על דין 'כל דאליים גבר': הדיינים רואים בתקיפה 'אומדנא דמוכח' שהטלית שלו, ולכן הוא יצא מגדרו ועשה את המעשה הקיצוני של התקיפה, ובצירוף שתיקתו של בעל הדין השני, בית הדין מגיע להכרעה מושכלת וברורה שהחפץ שייך לו ועל כן פוסקים 'המוציא מחברו עליו הראיה'.

כעת, אחרי שנסתכל במבט כזה על התקיפה, נוכל להבין מדוע היא מקבלת משמעות כזאת להכרעת הדין, וכן נוכל לראות את בקשת הצדק והאמת שיש בפסיקה הזאת של בית הדין.